

Klír, Tomáš

Počátky sídla

In: Klír, Tomáš. *Osídlení zemědělsky marginálních půd v mladším středověku a raném novověku*. Klápště, Jan (editor); Měřínský, Zdeněk (editor). Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2008, pp. 177-179

ISBN 9788073082512

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/127502>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

32. POČÁTKY SÍDLA

Vzhledem k relativně krátké existenci Kří jsme konfrontováni nejen s jevy doprovázejícími útlum sídelních aktivit, ale také jejich počátky. Teoretické zhodnocení této problematiky stojí na okraji zájmu, který se dosud soustředil spíše na formování sídelní sítě a její hierarchii (např. *Hagget 1973*, zvl. 70ff., 120ff.; *Callmer 1986*; *týž 1987*; *Gringmuth-Dallmer 1999*).

Náplní této kapitoly budou ty otázky spojené s počátky sídla, které souvisí s různými typy záměrů (kap. 32.1) a se specifickým chováním lidí v nových, a tedy velmi nejistých, podmínkách (kap. 32.2). Vlastní a často komplikovaný průběh realizace lokačního záměru, stejně jako možné změny sídelní formy pojednáme v jiné kapitole (kap. 31.4; srv. *Klápště 1999*; dále např. *Krüger 1967*; *Kuhn 1973*).

32.1. Založení sídla – parcelace

V rámci plánovitého založení sídla mohl být zvažován jeho budoucí vývoj. V úvahu přicházely tři základní možnosti (srv. *Born 1977*, 45–53):

- 1) předpoklad dlouhodobého postupného růstu se zachováním původní struktury
- 2) předpoklad omezeného růstu se zachováním původní struktury
- 3) předpoklad stagnace

32.1.1. Předpoklad dlouhodobého růstu

A. Obtížná kultivace.

Pokud bylo očekáváno, že náročnost kultivace areálu vznikajícího sídla povede k pomalému a dlouhodobému naplňování záměru, mohlo být využito řešení, které nabízely otevřené sídelní formy. Ty totiž umožňovaly aditivní růst. Jednalo se především především řadové půdorysy a plužina se scelenou majetkovou držbou (*Kuhn 1973*, zvl. 12–16, 27ff.; *Krüger 1967*, zvl. 85ff.; *Gringmuth-Dallmer 1990*).

B. Nedostatek lidí nebo kapitálu.

V případě, že problém spočíval spíše v nedostatku lidí, pak se řešení nabízelo ve vyměření naddimenzované sídelní formy (uzavřené i otevřené). Ta zprvu mohla fungovat jen provizorně – první osedlí mohli využívat ještě neosazené parcely, zástavba mohla být účelně improvizována a nerespektovat již vyměřenou parcelaci.

32.1.2. Předpoklad omezeného růstu a stagnace

V situaci, kdy bylo předpokládáno brzké a plné osazení sídla, mohlo být již od počátku počítáno se stabilitou sídliště i plužiny. Plužina vykazovala omezenou parcelaci a malou roztržitost. Jednotlivé majetkové celky byly pokud možno vyměřeny jako rovnocenné. Nikdo neměl zájem na dalším rozšiřování. Principu rovnosti a předpokladu stability pak vyhovovalo velké spektrum pravidelných a uzavřených sídelních forem (srv. *Kuhn 1973*, 8–12, 16–27, 45ff.; *Krenzlin 1952*, 25ff.).

Reálně nebývaly osazeny všechny plánované dvorové parcely, předpokládaný počet usedlostí nebyl z různých důvodů dodržen. V opačném případě mohl být počet překročen a docházet k dělení a fragmentaci parcelace.

32.2. Vývoj sídla v jeho počátcích

První osedlí se dostávali do nových situací, které charakterizovala vysoká míra nejistoty. Počáteční vývoj sídla proto zvýšenou měrou odráží nahodilé faktory (srv. *Luce – Raiffa 1957*; *Calavan 1984*, zvl. 66–67). Jevy, které spojujeme s prvními sídelními aktivitami, nelze posuzovat stejným způsobem jako u sídla již konsolidovaného.

Rodiny nových obyvatel přicházely do nového a neznámého prostředí, s nímž teprve postupně získávaly zkušenosti. Tyto první zkušenosti byly subjek-

tivně hodnoceny velmi vysoko, ačkoliv mohly vycházet z nahodilých událostí. Tímto způsobem si osedlí vytvářeli novou stupnici hodnot, která jim pomáhala při volbě a směřování sídelních aktivit a která mohla být zdánlivě nelogická.

Osazení a opuštění prvních dvorových parcel, stejně jako hledání optimálního způsobu zástavby, se nám může jevit jako iracionální. Z toho důvodu nelze přeceňovat souvislost mezi kolísáním počátečních sídelních aktivit a dlouhodobými vnějšími faktory, např. mezi přírodními podmínkami a hospodářskými výsledky. Opuštěné parcely nemusely mít z dlouhodobého hlediska horší vlastnosti než trvale osídlené, neboť k rezignaci na sídelní aktivity stačila jakákoliv, i mimořádná událost. A stejně tak nemůžeme s jistotou soudit, že brzo opuštěné usedlosti byly vybaveny nejhoršími poli.

32.3. Novověké údaje o sídelních počátcích

Konkrétní údaje o průběhu sídelních počátků přináší až novověké prameny. Ty jsou k dispozici také pro vesnici Mladou, která představuje jednu z pozdních středověkých lokací ve středních Čechách (kap. 11.1.1; 11.3.2).

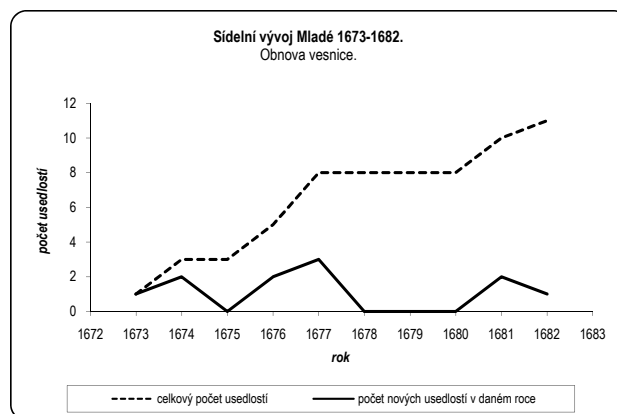
Zápisy ve starších pozemkových knihách končí mezi roky 1599–1631 (většinou 1614–1627; *Vojáček 1929/30*). V poslední čtvrtině 17. století byla vesnice opět osídlena. Pozemkové knihy informují o dlouhodobém zakládání nových usedlostí (1673–1682, nejvýše 3 v jednom roce) a výstavbě na místě pustých dvoříšť (graf 32.01). Původní plůžina byla již zarostlá lesem. Každá usedlost dostala přiděleno 18 kop záhonů půdy a získala šestiletou lhůtu, kdy byla osvobozena od dávek vrchnosti (*Vojáček 1930/31*).

První léta obnovené vesnice provázela zvýšená fluktuace osedlých. Ti někdy využívali několikaleté lhůty a po jejím vypršení zbíhali. Díky této časté změně držitelů lze v pozemkových knihách sledovat průběh mýcení lesa a porostlin, jejich přeměnu v paseky a poté v pole (zjednodušeně: graf 32.02). Tyto plochy totiž byly oceňovány odlišným způsobem. Žádná z usedlostí neproměnila v trvalé orné plochy všechnu přidělenou půdu.

Několik poznatků, ostatně již dříve známých, lze zobecnit na úrovni hypotézy i pro mladší středověk:

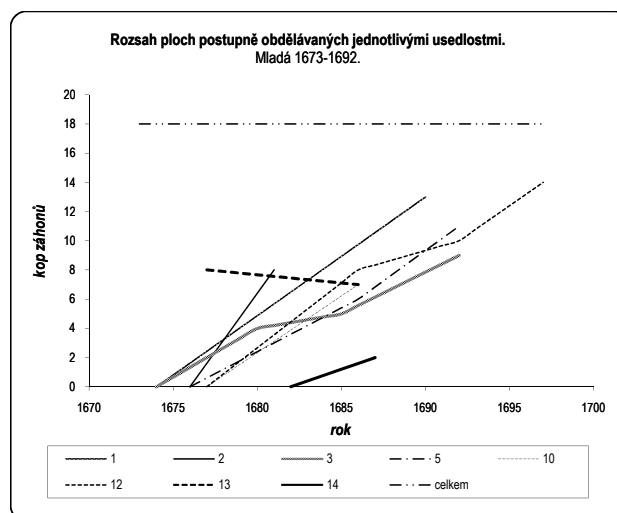
- (i) sídelní počátky provází zvýšená fluktuace obyvatel
- (ii) jednotlivé usedlosti vznikají postupně, jen několik v roce
- (iii) mýcení porostlin a proměna v orné plochy nemá lineární průběh; jednotlivé usedlosti vykazují velké odlišnosti

Graf 32.01. Sídelní vývoj Mladé u Benátek nad Jizerou. Postupná obnova vesnice po 40–50 letech sídelního hiátu.

Poznámka: Podle pozemkových knih (*Vojáček 1930–31*).

Graf 32.02. Růst ploch obdělávaných jednotlivými nově založenými/obnovenými usedlostmi v Mladé u Benátek nad Jizerou. Každé usedlosti byla přidělena stejná pozemková výbava – 18 kop záhonů.

Poznámka: Podle pozemkových knih (*Vojáček 1930/31*). Idealizace: (a) bodové údaje lineárně extrapolovány; (b) pro některé usedlosti nebyly údaje k dispozici.

32.4. Závěr

Počáteční sídelní vývoj mohl odrážet krátkodobě optimální nebo naopak nepříznivé podmínky. Teoreticky může existovat rozpor mezi prvotním a pozdějším vývojem sídla. Tyto úvahy rozšiřují současnou představu o naplňování lokačních záměrů, jejichž počátky mohlo doprovázet netušené kolísání sídelních aktivit. I v dlouhodobě nepříznivých podmínkách mohly vznikat doplňkové sídelní formy, pokud počáteční úspěch překonal původní očekávání.

To je důležité pro posouzení reliktvů v areálu zaniklého Kří. První výnosy jeho kultivované a patrně odvodněné plůžiny mohly odrážet minerální bohatost

ostrůvků rašelinných sedimentů. Tyto výnosy jistě překročily očekávání ve srovnání s okolními konsolidovanými vesnicemi. Počátek sídla mohl doprovázet hospodářský úspěch a rychlý růst. Po poklesu výnosů na běžnou úroveň, která naopak ležela mnohem níže než u okolních vesnic, se musely prosazovat tendence opačné vyvolávající celkovou redukci sídelní formy.

Situaci zachovanou povrchovými tvary v areálu Kří nemůžeme posuzovat schematicky jako projev redukované formy a jen částečně naplněného lokačního záměru, neboť nelze vyloučit silně progresivní procesy na jeho počátcích.